

DISCUȚIE ASUPRA UNOR „PROBLEME” ÎN LEGĂTURĂ CU
STATUILE DE DACI DIN FORUL LUI TRAIAN, LA ROMA¹

LEONARD VELCESCU*

A nu se pierde din vedere: acest domeniu al istoriei artei este un univers al ideilor, ipotezelor, concluziilor plauzibile, nu suntem pe teritoriul științelor numite exacte.

Statui monumentale de Daci, provenind din Forul lui Traian, la Roma.

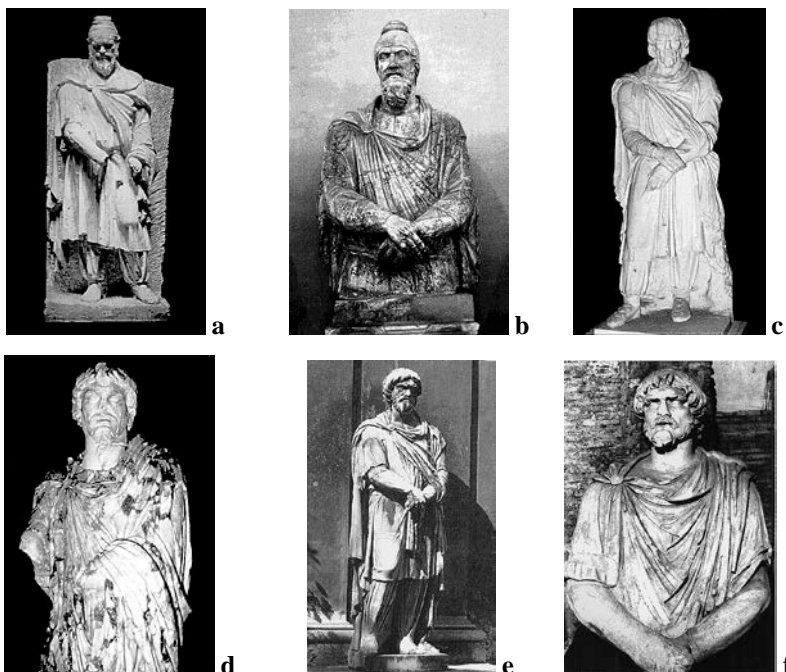

Fig. 1 (a-f). Statui de Daci: (a) Muzeul Vaticanului; (b) Muzeul Vaticanului; (c) Roma, colecția Torlonia; (d) Roma, Muzeul Palatin; (e) Roma, colecția Ludovisi; (f) Roma, Muzeul Canonica; a, b, d, f: fotografiile autorului.

¹ Un alt articol legat de acest subiect, în limba franceza, este în curs de pregătire: *Observations sur les statues de Daces du Forum de Trajan, à Rome*.

* Cercetător în istoria artei, Perpignan, France. Adresa e-mail: velcescu66@yahoo.fr.

După cum se cunoaște Romanii au reprezentat în arta sculpturală popoarele de la Nord de Dunăre printre care și pe Daci, mă refer, în primul rând, la Columna lui Traian (Roma), inaugurată în Forul lui Traian la 12 mai 113 d.Hr. Binecunoscutele basoreliefuri ale Columnei relatează războaiele purtate de Romani împotriva Dacilor în anii 101-102 și 105-106 d.Hr.

Dar, reprezentări de Daci nu au fost executate numai în basorelief ci și în *ronde-bosse* (fig. 1), statui de mari proporții, depășind dimensiunile naturale, variind de la 2,17 m, 2,20 m, 2,25 m, 2,34 m, 2,39 m, 2,44 m, 2,60 m, 3,00 m, ajungând până la dimensiuni impresionante de 3,15-3,24 m, cum este indicat și în acest tablou (fig. 2).

Muzeu	Nr. în catalog	Dimensiuni aprox. (m)	Material
Florența (<i>Boboli</i>)	85	2,17	porfir roșu
Florența (<i>Boboli și Laboratorio</i>)	84 și 87	2,20	porfir roșu
Vatican nr. inv. 10534	48	2,25	marmură albă
Napoli (Muz. <i>Nazionale</i>)	89 și 90	2,34	marmură albă
nr. inv. 6116 și 6122		2,38	marmură albă
Luvru (MA 1381 și MA 1385)	121 și 122	2,39	porfir roșu + marmură albă
Roma (<i>Torlonia</i>) nr. inv. 412	67	2,44	marmură albă
Florența (<i>Pitti</i>)	83	2,44	marmură albă
Roma (<i>Casino dell'Aurora Ludovisi</i>)	80 și 81	2,47	marmură albă
		2,53	marmură albă
Roma (Forul lui Traian)	3-8 și 10-11	2,60	marmură albă
Roma (Forul lui Traian, Vatican – <i>Chiaramonti</i> , Muzeul Capitolului, Muzeul <i>Palatino</i> , Muz. <i>Canonica</i>)	1-2, 54, 66, 71, 76	aprox. 3,00	<i>pavonazzetto</i> + marbre blanc
Arcul lui Constantin (Roma)	58-65	aprox. 3,00	<i>pavonazzetto</i> + marmură albă
Muzeul Capitolului (Roma)	78 și 79	3,24 și 3,15	marmură gri

Fig. 2. Tablou reprezentativ de statui de Daci (nr. în catalog, dimensiunile, ce fel de material), luat din cartea mea: *Dacii în sculptura romană – studiu de iconografie antică; în curs de publicare.*

O mare parte din aceste statui ce reprezintă Daci au fost realizate în urma războaielor dintre Romani și Daci (între 101 și 106 d.Hr.) pentru a fi plasate în Forul lui Traian, la Roma.

Câteva cuvinte despre complexul Forului lui Traian: situat în centrul Romei, acest For a fost construit de arhitectul Apollodor din Damasc² la nord-vest de Forul mai

² Apollodor din Damasc, en grec Απολλόδορος (Damas, v. 60 - ?, 129 ap. J.-C.), arhitect grec născut în Siria. Colaborator apropiat al lui Traian, unul dintre cei mai mari artiști ai epocii imperiale romane. S-a remarcat datorită unor realizări celebre: podul peste Dunăre, la *Drobeta* (în Dacia), Forul lui Traian (Roma), Columna lui Traian (Roma), etc. În timpul domniei lui Hadrian, celebrul arhitect intră în conflict cu împăratul roman, și din ordinul acestuia, Apollodor este exilat și apoi va fi omorât. Conform tradiției, Hadrian l-ar fi condamnat la moarte în urma faptului că Apollodor ar fi luat în derâdere niște planuri

vechi al lui *Augustus*, al cărui plan diferă de canoanele celorlalte piețe publice din Roma și care reprezintă o combinație originală dintre stilul arhitectural oriental și cel occidental. Construit în 6 ani (inaugurat în anul 112), Forul lui Traian ocupa o suprafață de 300 m pe 185 m, între colinele *Capitolium* (pe care era construit templul lui Jupiter Capitolin) și *Quirinalis* (de la Quirinus, numele lui Romulus după moartea sa) (fig. 3), prezintă schema axială clasică a forului la apogeul său, articulând spații acoperite și descoperite, suplețea curbelor zidurilor laterale și din spate. Centrul comercial (halele) de aproximativ 150 de magazine, prăvălii, dughene și birouri, construit, pe 5 nivele, pe panta colinei *Quirinalis*, completează Forul lui Traian pe care-l domină. După planul tradițional³ (fig. 4), în partea de sud-est a forului se găsea intrarea principală, formată dintr-un arc monumental cu o singură deschidere. Vasta piață a forului era înconjurată de un portic cu coloane. La nord-est se afla impozanta construcție - *Basilica Ulpia*. Pe fațada acestui monument precum și pe porticul înconjurător se aflau plasate numeroasele statui monumentale, reprezentând Daci; două secole mai târziu unele statui de Daci din Forul lui Traian vor fi luate și expuse pe arcul de triumf a lui Constantin, din Roma, în apropierea Colosseului. *Basilica Ulpia*, în spatele ei, spre nord-vestul forului, se aflau cele două biblioteci, pentru a adăposti, una volumele (*volumina*) grecești, cealaltă, pe cele latinești, precum și o prețioasă colecție de cărți scrise pe pânză de in și pe fildes. Între cele două biblioteci se înălța Columna lui Traian, care de altfel se află și azi, și este singurul monument din Forul lui Traian care a rămas în picioare, aproape intact.

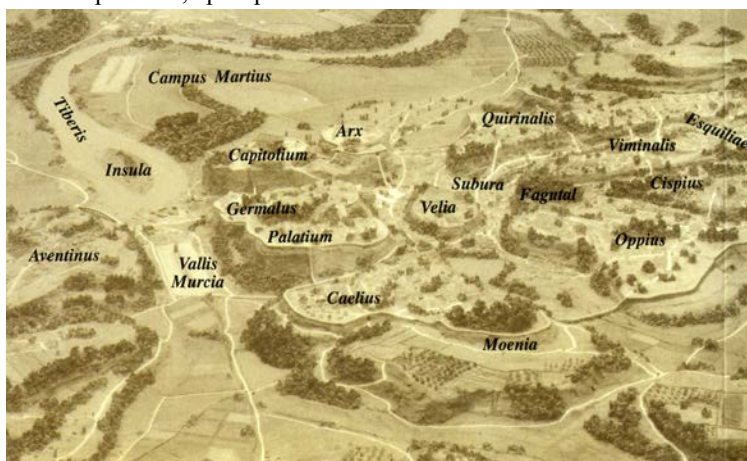

Fig. 3. Planul topografic al Romei arhaice în timpul regilor etrusci Tarquins până în primele decenii ale Republicii romane (509-27 î.Hr.); harta Museo della Civiltà Romana: Roma archaica, 1995, Tipografia Chiovini, Roma.

arhitecturale realizate de împăratul roman; Dion Cassius, *Hist. Romaine*, LXIX, 4, (E. Gros et V. Boissée, Paris, 1867, p. 471): «...Apollodoros, arhitect care construieste la Roma Forul, Odeonul și Gimnaziul lui Traian, el [Hadrian] îl exilă mai întâi, pe urma îl omorî».

³ În urma noilor săpături arheologice efectuate în Forul lui Traian, începând cu anul 1998, planul tradițional cunoscut al acestui For este susceptibil de a suporta anumite modificări. A se vedea mai departe «noul plan» al Forului lui Traian.

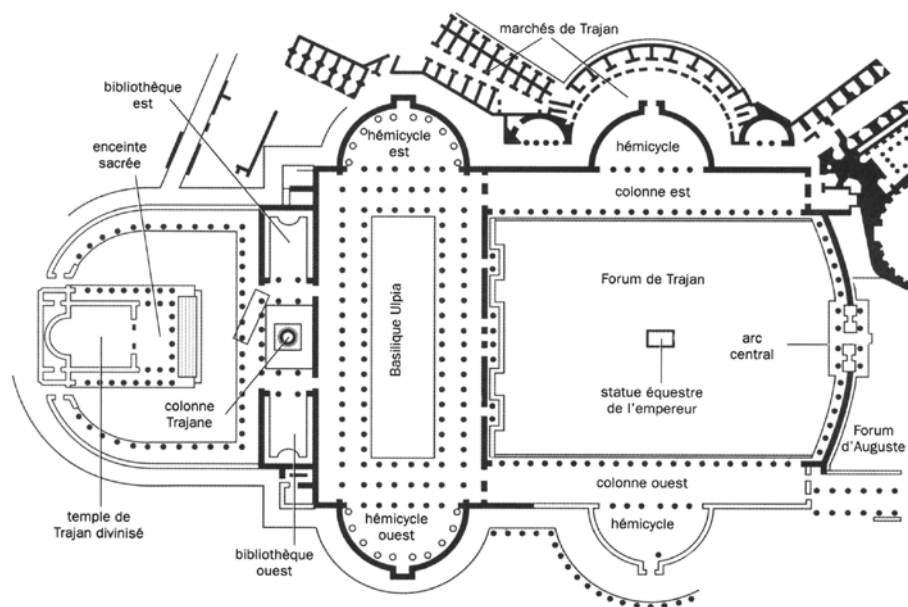

Fig. 4. Forul lui Traian (Roma), planul tradițional; Filippo Coarelli, *Guide archéologique de Rome*, Paris, Hachette, 1994, p. 76; ca urmare a noilor săpături arheologice planul Forului lui Traian a fost modificat: a se vedea mai departe.

Statuia lui Traian din vârful Columnei a dispărut, fiind înlocuită în anii 1589-1590 din ordinul papei Sixtus V cu statuia apostolului Petru, sculptată la 1587 de Gerolamo della Porta, statuie ce există și azi. Reliefurile sculptate pe fusul Columnei puteau fi privite, în vechime, de la etajul bibliotecilor. La nord-vest, este presupus ca forul să fi fost închis de Templul lui Traian⁴, edificat de împăratul Hadrian în memoria predecesorului său. Forul lui Traian și-a păstrat admirația până în antichitatea târzie. Istoricul Ammianus Marcellinus⁵ relatează cum împăratul *Flavius Iulius Constantius*, cu reședința în noua capitală de la Constantinopol, vizitând Roma în anul 357 d.Hr., a rămas uimit de complexul construcțiilor Forului lui Traian și de statuia ecvestră a împăratului, situată aproximativ în mijlocul pieței acestui For. Acest complex monumental a rămas intact până în secolul IV⁶, ca pe urmă, dea lungul veacurilor, să

⁴ În această zonă a fost descoperită inscripția Templului, dedicată Divinului Traian și Divinei Plotina, azi păstrată la Muzeul Vaticanului; vezi și nota 8.

⁵ Ammianus Marcellinus, *Histoire*, XVI, 10, 15, text stabilit și tradus de Édouard Galletier cu colaborarea lui Jacques Fontaine, Paris, 1968, p. 167.

⁶ Distrugerea Forului lui Traian a început destul de timpuriu, la începutul sec. IV d.Hr., datorită faptului că au fost deplasate din acest complex unele elemente iconografice de decor (relief cu Daci, statui de Daci) pentru a fi incorporate la Arcul lui Constantin, la Roma, monument inaugurat în anul 315 d.Hr. În anul 663, Împăratul bizantin Constant II a luat anumite statui din bronz și ornamente din Roma. Și, probabil, printre aceste opere se număra și statuia lui Traian, din bronz aurit, care se afla în vârful Columnei (dispărută în cursul evului mediu). De asemenea, trebuiesc semnalate o serie de cutremure de pământ devastatoare care au

cadă treptat în ruine. Prețioasele materiale de construcție au fost recuperate pentru a servi la edificarea diferitelor clădiri, iar o bună parte din operele de artă au fost luate pentru a împodobi diverse vile și grădini particulare, devenind astfel colecții private și, mai târziu, de stat. Din păcate, în ziua de azi, din acest faimos și de excepție For nu a rezistat decât Columna lui Traian, restul a ajuns numai ruine (fig. 5).

Fig. 5. Forul lui Traian, Roma:
a) vedere spre Mercati
Traianei; b) vedere spre
resturile colonadei Basilica
Ulpia și Columna lui Traian.

zdruncinat Italia, în diferite perioade, cauzând, în mod sigur, importante distrugeri în Forul lui Traian: în anul 801 (25 sau 30 aprilie) d.Hr., un altul semnalat în anul 1222 (11 ianuarie) la Köln (Cologne) și care a fost simțit până în Italia, un altul în 1348 (25 ianuarie), produs în Carintia (Austria) și care s-a extins până la Roma. La începutul sec. XI o mică biserică a fost amenajată în spațiul bazei Columnei lui Traian; azi este încă vizibilă urma săpată, sub formă de acoperiș, deasupra intrării, distrugând o parte din inscripția antică a acestui monument. În cursul evului mediu distrugerea Forului lui Traian s-a accentuat datorită faptului că o mare parte din prețioasele mărmuri colorate au fost luate pentru a fi utilizate atât la diferite construcții cât și în sculptura contemporană. Columna lui Traian a fost salvată datorită unui decret dat de Senatul roman, datat din 27 martie 1162, care declara, amenințând cu moartea, interzicerea de a deteriora și care prevedea protejarea acestui monument lăsat de Roma imperială orașului sfânt. Această solitudine a fost menținută în continuare pentru Columna lui Traian, dar, din păcate, nu era prevăzută și pentru alte zone ale Forului lui Traian, care au continuat să fie exploatate din ce în ce mai mult, mai ales în sec. XVI, pentru construcția noilor biserici; vezi: Feu A. Nibby, *Itinéraire de Rome et de ses environs*, Rome, 1842, t. I, p. 206; Alexis Perrey, «Mémoire sur les tremblements de terre, le quatrième siècle de l'ère chrétienne jusqu'à nos jours (1843 inclus)», în *Mémoires couronnés et mémoires des savants étrangers*, publicat de l'Académie royale des sciences et belles-lettres, Bruxelles, t. XVIII, 1845, p. 12, 21-22, 23; Salomon Reinach, *La Colonne Trajane*, Paris, 1886; Michael Grant, *Le Forum romain*, Paris, Hachette, 1971, p. 179 et suiv. (IX. La destruction du Forum).

Câteva cuvinte despre noile săpături efectuate în Forul lui Traian (Roma), «noul plan» și noile descoperiri.

În anul 1998 (luna iunie), la Roma, au fost începute noi săpături arheologice⁷ în Forul lui Traian, într-o zonă neexplorată până la această dată (fig. 6). Descoperirile ce au urmat au dus la noi discuții și semne de întrebare în ceea ce privește planul tradițional al acestui For, fiind acceptat până la această dată de majoritatea specialiștilor (fig. 4). Localizarea exactă a Templului⁸ lui Traian și a intrării triumfale⁹ a acestui For a condus la reflexii și analize noi în rândul arheologilor și istoricilor. Deja, înainte de 1998, săpăturile arheologice întreprinse sub conducerea lui R. Meneghini în Forul lui Traian nu au adus rezultatele așteptate, dovedind că în zona unde se credea amplasarea Templului lui Traian, la nord-vest de Columnă, nu sunt urme de templu¹⁰.

Fig. 6. Forul lui Traian (Roma), vedere de ansamblu; în partea dreaptă, pe imagine, între șoselele Via dei Fori Imperiali și Via Alessandrina, se află zona săpăturilor recente, efectuate după anul 1998.

⁷ Aceste săpături arheologice au fost realizate în Forul lui Traian, cu ocazia Jubileului 2000, la Roma. Șantierul arheologic a fost coordonat de Eugenio La Rocca (responsabil cultural la primăria din Roma) și de colaboratorii săi principali, R. Meneghini și R. Santangeli Valenzani; vezi: «Jubilé 2000: les grands chantiers de Rome», în *Archéologia*, nr. 368, iunie 2000, p. 43-47; E. La Rocca, S. Rizzo, R. Meneghini, R. Santangeli Valenzani, «Fori Imperiali. Relazione preliminare degli scavi eseguiti in occasione del Giubileo del Duemila», în *Römische Mitteilungen*, 108, 2001, p. 171-283.

⁸ Săpăturile arheologice efectuate anterior anului 1998, la nord-vest de Columnă, au scos la iveală fragmente de coloane colosale (diam. aprox. 2 m și 2,12 înălțimea capitelului) monolite de granit și o inscripție dedicatoare Divinului Traian și a Divinei Plotina. Datorită descoperirii acestei inscripții a fost presupus amplasamentul Templului lui Traian, la nord-vest de Columnă; vezi Filippo Coarelli, *Guide archéologique de Rome*, Paris, Hachette, 1994, p. 86; Pierre Gros, «La «militarisation» de l'urbanisme trajanien à la lumière des recherches récentes sur le Forum Traiani», în *Traiano Emperador de Roma*, «L'Erma» di Bretschneider, Roma, 2000, p. 239; pentru locul unde este azi păstrată această inscripție vezi nota 4.

⁹ În planul clasic (tradițional) al Forului lui Traian intrarea monumentală este situată în partea de sud-est, în axul acestui For, în vecinătatea Forului lui August, dar săpăturile din 1998 par să infirme această ipoteză.

¹⁰ R. Meneghini, «Templum Divi Traiani», în *BCAR* (Bullettino della Commissione Archeologica Comunale di Roma), 97, 1996, p. 47-88; Pierre Gros, *Op. cit.*, p. 241; vezi și J. E. Packer, J. Burge, «Templum divi Traiani Parthici et Plotinae: a debate with R. Meneghini», în *Journal of Roman Archaeology*, t. 16 (2003), p. 109-136.

De asemenea este important de semnalat că în această zonă a fost descoperit un zid, din perioada lui Traian, situat la nord-vest de Columnă, și care se pare că ar fi constituit limita complexului Forului lui Traian. Concluzia provizorie a arheologilor ar fi aceea că acest zid constituia spatele monumentalei colonade a fațadei Templului (fig. 7). La starea actuală a cunoștințelor imaginea acestui templu este puțin credibilă deoarece profunzimea lui nu putea să fie decât redusă, sau mai degrabă ar putea fi asemănat cu un «*pridvor*» colosal. Iar în ceea ce privește amplasarea intrării monumentale a Forului lui Traian a fost și ea modificată, în urma săpăturilor arheologice începute în anul 1998. Nu i se mai acordă localizarea bine cunoscută, cum am fost obișnuiți să o vedem pe planul tradițional al Forului lui Traian, în partea de sud-est, spre Forul lui August (fig. 4).

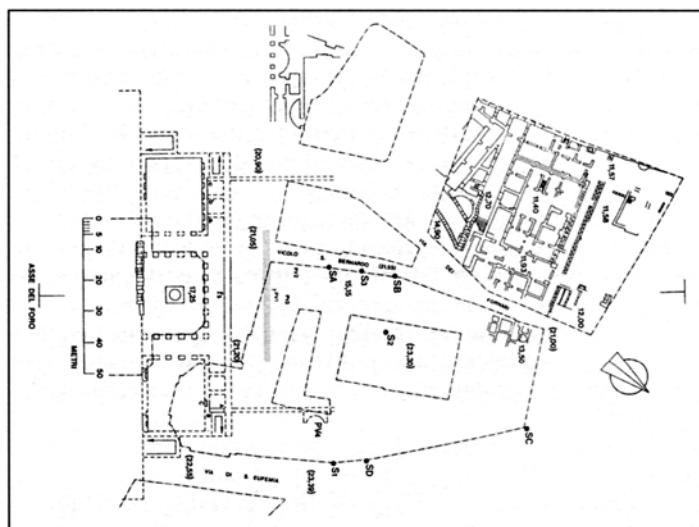

Fig. 7. Elemente planimetrice și arheologice a zonei de la nord-vestul Columnei Forului lui Traian, după săpăturile arheologice recente (Roberto Meneghini).

Acum o nouă ipoteză a fost formulată: acest acces monumental al Forului lui Traian ar fi putut să fie situat, sub forma unei grandioase propilee (*propylaion*), la nord-vest de Columnă, spre *Campus Martius*. Cu alte cuvinte, acest «*pridvor*» colosal, discutat mai sus, ar fi de fapt intrarea monumentală a Forului lui Traian sub aspectul unui imens *propylaeon*. Ce anume concluzie trebuie reținută? Ipotezele formulate mai sus trebuiesc reținute, dar nu sunt definitive. Analize aprofundate și alte descoperiri arheologice pot duce la o concluzie mai certă. În ceea ce privește noua reconstituire a planului Forului lui Traian (fig. 8), observăm că Templul lui Traian¹¹ nu mai figurează, precum nici intrarea monumentală.

¹¹ Probabil că amplasarea exactă a Templului lui Traian se situa în vecinătatea bibliotecilor din Forum, la nord-vest de Columnă. A se vedea în acest sens, Aulu-Gelle, *Les nuits attiques*, livre XI, 17, 1 (text stabilit și tradus de René Marache, Paris, Les Belles Lettres, 1989, t. III, p. 23, și nota nr 1): «*Edicta ueterum praetorum sedentibus forte nobis in bibliotheca templi Traiani ...*» («*Comme nous nous trouvions assis dans la bibliothèque du temple de Trajan ...*»).

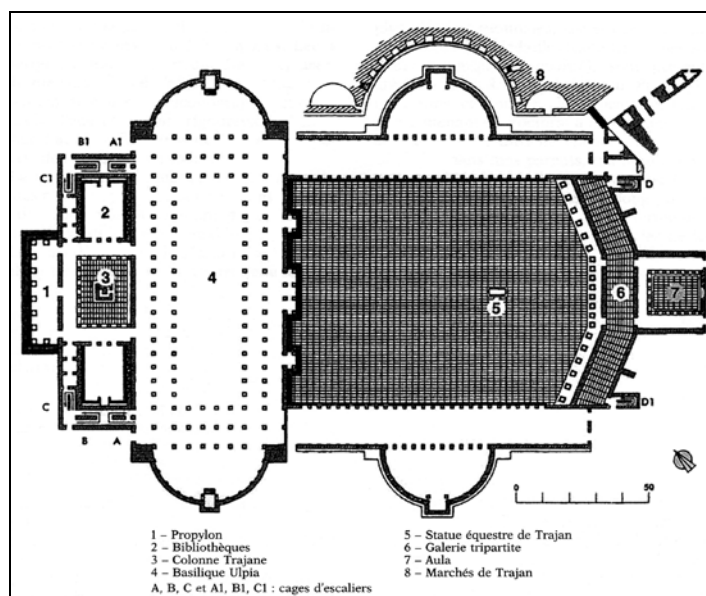

Fig. 8. Noul plan al Forului lui Traian cu modificările de rigoare, ca urmare a recentelor săpături arheologice (după Nathalie de Chaisemartin, *Rome, paysage urbain et idéologie*, Paris, 2003, p. 198).

Dacă ar fi să se accepte ca intrarea principală a Forului lui Traian să fi fost situată la nord-vest de Columnă, dinspre *Campus Martius*, atunci se poate înțelege dificil cum putea avea acces sosirea alaiului triumfal spre spațiul pieței publice a acestui For, din moment ce accesul este propriu-zis barat: de Columnă, de cele două biblioteci și de impunătoarea *Basilica Ulpia*. În același timp este greu de acceptat faptul ca vastul spațiu al pieței Forului lui Traian să nu fi avut intrare monumentală¹². De asemenea un alt aspect trebuie pus în discuție: s-a emis ipoteza că intrarea monumentală era reprezentată prin aceste propilee, discutate mai sus, atunci ce facem cu reprezentarea reală a acestei intrări păstrată pe monedele antice din perioada lui Traian, imagine ce nu corespunde cu propileele, și care nu poate fi ignorată¹³ (fig. 9).

Foarte probabil, continuarea săpăturilor arheologice (în limita posibilităților în spațiul urban actual al Romei) în aria Forului lui Traian, vor lărgi în continuare

¹² În scurta descriere a Forului lui Traian a lui Ammianus Marcellinus (vezi nota 5) se amintește de statuia ecvestră a lui Traian care se găsea în centrul curții de la intrare: «*Traiani equum solum locatum in atrii medio*». Pentru a desemna spațiul pieței Forului lui Traian, autorul antic folosește cuvântul *atrium*. Cum se știe, acest cuvânt *atrium* înseamnă locul, piața, precum și spațiul întâlnit imediat după intrare; Pierre Gros, *op. cit.*, p. 249.

¹³ Câteva imagini stilizate a diferitelor părți arhitecturale din Forul lui Traian au ajuns pînă în zilele noastre datorită reprezentărilor pe monedele din perioada lui Traian. Printre aceste reprezentări figurează și intrarea impozantă a Forului lui Traian, reprezentare acceptată de majoritatea specialiștilor în domeniu ca fiind într-adevar intrarea monumentală a acestui For. Se remarcă, acest acces al Forului lui Traian are o singură deschidere monumentală, și nu trei ca la arcurile de triumf.

analizele și ipotezele plauzibile legate de aceste subiecte discutate mai sus¹⁴. Săpăturile arheologice efectuate în Forul lui Traian (Roma) între anii 1998-2000 au adus la lumina zilei încă trei sculpturi de Daci, dintre care două statui acefale și un cap (fig. 10-12).

Fig. 10. Roma, Forul lui Traian, săpăturile arheologice recente (1999): fragment de statuie acefală de Dac, din marmura alba, provine de la aticul porticurilor; perioada domniei lui Traian (98-117 d.Hr.); înălțimea aprox. 165 cm, lățimea aprox. 85 cm, grosimea aprox. 54 cm. Inițial statuia avea aprox. 2,60 m.

Fig. 9. Intrarea monumentală a Forului lui Traian reprezentată pe o monedă antică, perioada lui Traian; după Harald Kùthmann și Bernhard Overbeck, *Bauten Roms auf Mùnten und Medaillen*, Verlag Egon Beckenbauer, München, 1973, imagine reprezentată pe copertă.

Bibliografie: Lucrezia Ungaro, *I marmi colorati della Roma imperiale*, 2002, p. 336-337, fig. 35; Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 682 (nota 128); catalogul expoziției: *Dacia Avgvsti Provincia*, București, 2006, p. 93.

¹⁴ A se vedea de asemenea: Filippo Coarelli, *Guide archéologique de Rome*, Paris, Hachette, 1994, p. 83-89; James E. Packer, *The Forum of Trajan in Rome. A Study of the Monuments*, 3 vol., University of California Press, Berkeley – Los Angeles – Oxford, 1997; Pierre Gros, «La «militarisation» de l'urbanisme trajanien à la lumière des recherches récentes sur le *Forum Traiani*», în *Traiano Emperador de Roma*, «L'Erma» di Bretschneider, Roma, 2000, p. 227-249; Eugenio La Rocca, «Il Foro di Traiano in base alle più recenti ricerche», în *Traiano Emperador de Roma*, «L'Erma» di Bretschneider, Roma, 2000, p. 251-285; R. Meneghini, «Il Foro di Traiano. Ricostruzione architettonica e analisi strutturale», în *MDAI (Rom.Mitt.)*, 108, 2001, p. 245-266; J. E. Packer și J. Burge, «Templum divi Traiani Parthici et Plotinae: a debate with R. Meneghini», în *Journal of Roman Archaeology*, 16 (2003), p. 108-136; Nathalie de Chaisemartin, *Rome, paysage urbain et idéologie*, Paris, Armand Colin, 2003, p. 195-200; Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 689-690 (și notele); Antonella Corsaro, «Arhitectura și topografia Forului lui Traian în lumina recentelor săpături arheologice (1998-2006)», în catalogul expoziției: *Dacia Avgvsti Provincia*, București, 2006, p. 35-43; Martin Galinier, *La Colonne Trajane et les Forums impériaux*, Rome, École française de Rome, 2007, p. 2, 167-172, 184-185, 187-190.

Statuile de Daci: scurtă prezentare a reconstituirilor Forului lui Traian, locul exact ocupat de statui în cadrul arhitectural. Păreră ipotetică: numărul estimativ de statui de Daci realizate pentru Forul lui Traian. Numărul considerabil al statuiilor de Daci realizate pentru un spațiu arhitectural bine definit: pentru fațada clădirii *Basilica Ulpia*, pentru porticurile pieței Forului Traian, pentru intrarea monumentală, pentru *Porticus Purpuretica*. Funcționalitatea acestor statui în Forul lui Traian: cariatide funcționale sau nu funcționale, reprezentare a poporului dac. Câteva cuvinte despre statuile de Daci realizate în porfir roșu și despre *PORTICUS PURPURETICA*, situat în acest For, neidentificat încă în ziua de azi.

Fig. 11. Roma, Forul lui Traian, săpăturile arheologice recente (1998): fragment de statuie acefală de Dac, din marmură albă, provine de la aticul porticurilor; perioada domniei lui Traian (98-117 d.Hr.). Inițial statuia avea aprox. 2,60 m.

Bibliografie: internet: <http://www.traiano.com>; *La Repubblica*, 13 iunie 1999; «Jubilé 2000: les grands chantiers de Rome», în *Archéologia*, nr. 368 iunie 2000; Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 682 (nota 128).

Fig. 12. Roma, Forul lui Traian, săpăturile arheologice efectuate recent (1999): fragment, cap de Dac, din marmură albă; înălțimea aprox. 38 cm; perioada domniei lui Traian (98-117 d.Hr.).

Bibliografie: internet: <http://www.traiano.com>; *La Repubblica*, 13 iunie 1999; «Jubilé 2000: les grands chantiers de Rome», în *Archéologia*, nr. 368 iunie 2000; Lucrezia Ungaro, *I marmi colorati della Roma imperiale*, 2002, p. 337-338, fig. 37; Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 682 (nota 128); catalogul expoziției: *Dacia Avgvsti Provincia*, București, 2006, p. 92.

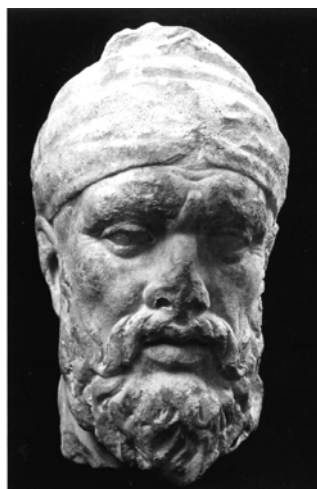

Fig. 13. Reconstituirea Forului lui Traian: fațada părții de sud de la Basilica Ulpia și latura de nord-est a porticului Forului (James E. Packer, *The Forum of Trajan in Rome. A Study of the Monuments in Brief*, University of California Press, 2001).

După cum arată reconstituirile efectuate ale Forului lui Traian¹⁵ statuile de Daci erau situate la înălțime (fig. 13), deasupra fiecărei coloane de susținere a galeriilor porticurilor și a fațadei de la *Basilica Ulpia*. O primă «problemă» ar fi aceea că înălțimea acestor statui de Daci, găsite până în ziua de azi¹⁶, variază destul de mult între ele, fapt ce nu se poate admite din punct de vedere estetic. După reconstituirile realizate de specialiștii Forului lui Traian, aceste statui ar fi făcut parte într-un cadru arhitectural bine definit, reprezentând cariatide¹⁷ (fig. 13-16). Astfel, înălțimea acestor sculpturi ar fi trebuit să fie, în mod obligatoriu, exact aceeași pentru toate. Aici nu este deloc cazul: înălțimea acestora variază mult de la o statuie la alta.

Plecând de la ideea că măsurătorile înălțimii ar fi fost efectuate cu o precizie suficientă, statuile menționate mai sus ar putea fi clasate în trei categorii:

- cele care au înălțimea de 2,60 m,
- cele care au înălțimea de 3,00 m,
- restul de statui, având înălțimi destul de eterogene care pot fi cuprinse între 2,25-2,53 m și 3,15-3,24 m.

¹⁵ Vezi James E. Packer, *The Forum of Trajan in Rome: a study of the monuments*, 3 vol., 1997, University of California Press, Berkeley Los Angeles London.

¹⁶ Desigur aici sunt puse în discuție numai statuile de Daci descoperite și presupuse ca proveniind din Forul lui Traian.

¹⁷ Cariatidele sunt de două tipuri: funcționale, având principalul rol de element de susținere într-un edificiu, și nefuncționale, îndeplinind rolul de element de înfrumusețare. Statuile discutate mai sus ar putea fi incluse, mai de grabă, în cea de a doua categorie, adăugând că aceste statui, sub formă de false cariatide, au fost realizate pentru a reprezenta poporul dac.

Fig. 14. Reconstituirea unei statui de Dac sub formă de «cariatidă» din Forul lui Traian (după James E. Packer, *Forum of Trajan in Rome. A study of the monuments*, University of California Press, 1997, vol. 2, pl. 34).

găsesc expuse în Muzeul Forului lui Traian, multe fragmente sunt în rezervele acestui For, precum și în alte colecții de stat cât și private din lumea întreaga.

După reconstituirile Forului lui Traian, statuile din primele două categorii pot fi considerate că ar fi făcut parte din acest For, înscrise într-un element arhitectural bine definit; James E. Packer¹⁸, care a întreprins în anul 1972 reconstituirea grafică a Forului lui Traian¹⁹, dă de altfel înălțimea medie a acestor statui de Daci din For, indicând dimensiunile următoare: 2,682 m (pentru colonada porticurilor), 3,084 m (pentru *Basilica Ulpia*). Iar reprezentările statuiilor de Daci din cea de a treia categorie nu pot fi clasate, în complexul Forului lui Traian, în grupul «cariatidelor», din cauza diversității înălțimii lor, precum și din punct de vedere estetic. Se poate presupune că aceste statui, din această categorie, au făcut totuși parte din Forul lui Traian, realizate în perioada lui Traian, precum și în epoci diferite, dar nu se cunoaște locul exact pe care l-au ocupat. O altă ipoteză ar fi: aceste sculpturi provin pur și simplu din alt loc, total diferit de Forul lui Traian. Dintre sculpturile de Daci cunoscute, o mare parte au fost descoperite în acest For în urma săpăturilor arheologice, altele (nu toate) au fost găsite în colecții private și se presupune ca ar provenii tot din Forul lui Traian. Actual, aceste sculpturi se

¹⁸ James E. Packer este profesor la Northwestern University, Department of Classics, Evanston, Illinois (Etats-Unis).

¹⁹ Zone ale Forului lui Traian au fost aduse la lumina zilei în anii 1812-1814 și 1828-1833, dar integralitatea rapoartelor săpăturilor arheologice nu au fost niciodată publicate. Cercetătorii în domeniu au pus de mult timp în evidență rolul său ca model pentru construcțiile și forurile viitoare. Și cu toate acestea, nu se cunoșteau decât aproximativ planurile și volumele, până când în 1972 James E. Packer a întreprins reconstituirea grafică a monumentelor. Noua reconstituire a Forului lui Traian se fondează pe indicațiile planului antic *Forma Urbis*, pe siluetele construcțiilor reproduse pe monedele din perioada lui Traian, pe scurtele descrieri a autorilor antici, precum și pe noul plan elaborat de *Getty Center* și reproducerea la scara 1:1 a fragmentelor prezente încă *in situ*. Pentru reconstituirea grafică a Forului lui Traian vezi: James Packer, Kevin Lee Sarring și Rose Mary Sheldon, «A New Excavation in Trajan's Forum», în *American Journal of Archaeology*, vol. 87, nr. 2, aprilie 1983, p. 165-172; «*Foro Traiano. Contributi per una ricostruzione storica e architettonica*», în *Archeologia Classica*, vol. XLI, 1989, cu contribuțiile următoare: Pensabene P., «*Premessa*», p. 27-32, Milella M., Pensabene P., «*Introduzione storica e quadro architettonico*», p. 33-54, Milella M., «*I ritrovamenti*», p. 55-100, Piazzesi G., «*Gli edifici: ipotesi ricostruttive*», p. 125-214, Ungaro L., Messa L., «*Pannelli con rilievi d'armi dal Foro di Traiano: nota preliminare*», p. 215-236 și Stucchi S., «*Tantis Viribus. L'area della colonna nella concezione generale del Foro di Traiano*», p. 237-291; James E. Packer, «*Trajan's Forum in 1989*» (Review article), în *American Journal of Archaeology*, vol. 96, 1992, p. 151-162; James E. Packer, *Forum of Trajan in Rome. A study of the monuments*, (3 vol.) University of California Press, 1997; *idem*, *The Forum of Trajan in Rome. A Study of the Monuments in Brief*, University of California Press, 2001.

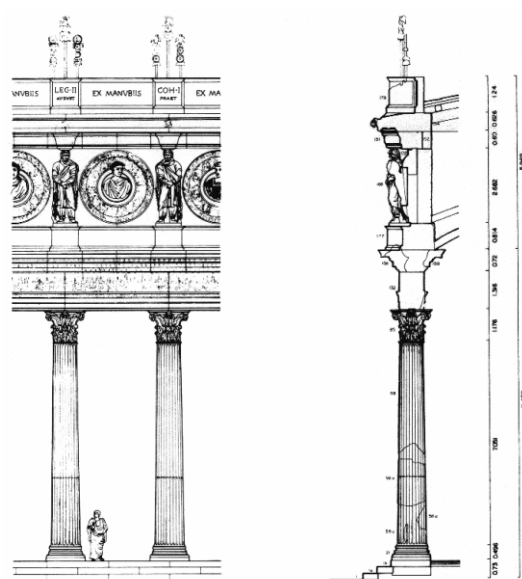

Fig. 15. Forul lui Traian (Roma), detaliu colonadei nord-est a porticului, fațada sud-est. Restituție efectuată cu ajutorul elementelor arhitecturale găsite in situ, repuse în pozițiile lor inițiale. După James E. Packer, «Trajan's Forum in 1989», în, AJA, 96, 1992, p. 158.

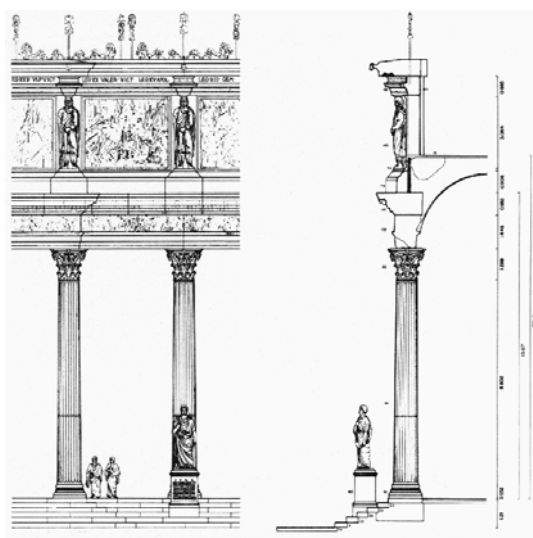

Fig. 16. Basilica Ulpia, detaliu fațadei sud-est, spre Forul lui Traian. Restituție efectuată cu ajutorul elementelor arhitecturale care au fost găsite in situ, repuse în pozițiilor lor inițiale. După James E. Packer, op. cit., 1992, p. 159.

În ceea ce privește numărul aproximativ al statuilor de Daci, se poate formula, în mod plauzibil, suma acestor sculpturi, dar numai pentru cele care ocupau un loc destul de bine definit, adică într-un ordin arhitectural, ca false cariatide: în cadrul părții superioare a porticurilor care înconjurau aria pieței Forului lui Traian, pe partea sud-est a fațadei *Basilica Ulpia* (fig. 13, 17), deasupra coloanelor intrării monumentale reprezentată pe monedele antice din perioada lui Traian (fig. 9) și din *Porticus Purpuretica*. Este dificil de susținut și de dat un număr relativ de statui de Daci în afara celor reprezentate ca false cariatide. Desigur, se poate presupune că din acest număr de statui de Daci ar fi putut fi plasate și în alte părți ale Forului lui Traian, cum ar fi de exemplu: sculpturi de Daci plasate în nișe, între coloanele intrării monumentale (fig. 9), ori în nișele porticurilor, sau în alte amplasamente din acest For. După cum se poate susține pe planul Forului lui Traian aceste statui de Daci erau plasate în jurul pieței acestui For. Acel faimos *Porticus Purpuretica*, menționat în Antichitate²⁰, este presupus ca ar fi existat, la Nord-Vest, în zona Columnei și a celor două biblioteci, nedemonstrat, până azi, din punct de vedere arheologic.

După planul clasic (fig. 4), tradițional, al Forului lui Traian, numărul coloanelor porticurilor fiind mai redus, statuile Dacilor apar și ele mai reduse²¹,

²⁰ *Porticus Purpuretica*: Giovanni Battista De Rossi, în *Bulletino di Archeologia Cristiana, seconda serie, anno quinto*, 2, 1874-75, p. 50, n. 9; CIL, 1876, t. VI, nr. 222: «COLVMNIS PVRPVRITICIS»; CIL, 1899, t. XV, nr. 7191: «in foro Traiani in purpuretica»; Paul Allard, «Colliers d'esclaves», în *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, Paris, 1914, t. III, p. 2146, nr. 13: «TENE ME NE FVGIAM ET REVOCA ME IN FORO TRAIANI IN PVRPVRITICA AD PASCASIVM DOMINVM MEVM» (inscripție pe spatele unei monede din timpul lui Constantin); Samuel Ball Platner și Thomas Ashby, *A Topographical Dictionary of Ancient Rome*, Londra, 1929, p. 239; Richard Delbrueck, *Antike Porphywerke*, Berlin-Leipzig, 1932, p. 49, 135; Maria Luisa Lucci, «Il porfido nell'antichità», în *Archeologia Classica*, vol. XVI, 1964, p. 246; Nicolae Sabău, «Trei statui din porfir, reprezentând daci, la Florența», în *Apulum*, t. XIV, 1976, p. 491; Marina Milella – Patrizio Pensabene, «Introduzione storica e quadro architettonico», în *Archeologia Classica*, vol. XLI, 1989, p. 50; Gioia Piazzesi, «Gli edifici: ipotesi ricostruttive», în *Archeologia Classica*, vol. XLI, 1989, p. 138; *Histoire Auguste - les empereurs romains des Ier et IIIe siècles*, Probus II.1, p. 1072-1075: «II. 1. Pentru a nu dezamăgi prietenia ta care îmi este atât de scumpă [eu îți voi spune că] am întrebuințat în mod esențial cărțile de la biblioteca Ulpia, care se găsește în zilele noastre la termele lui Dioclețian, ca și cele din palatul lui Tiberiu; de asemenea am consultat registrele scribilor porticului de porfir, fără să uit actele Senatului și poporului.», ediție bilingvă, latină-franceză, traducere din latină de André Chastagnol, ed. stabilită de A. Chastagnol, Paris, 1994; E. Papi, «Forum Traiani: Porticus Porphyretica», în *Lexicon Topographicum Urbis Romae*, vol. nr. 2 (D-G), 1995, p. 356; Lucrezia Ungaro, «I Daci dal Foro di Traiano», în *I marmi colorati della Roma imperiale*, 2002, p. 132-133; *Porphyre: La pierre pourpre, des Ptolémées à Bonaparte*, Philippe Malgouyres, Clément Blanc-Riehl, Editions de la Réunion des musées nationaux, Paris, 2003, p. 50; Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 470, 681, 690; Martin Galinier, *La Colonne Trajane et les Forums impériaux*, Rome, École française de Rome, 2007, p. 193.

²¹ Numărul ipotetic al statuilor de Daci după planul «vechi» al Forului lui Traian: *Basilica Ulpia*, pe fațada sud-est, spre vastul perimetru al acestui For: 16 statui (ce corespund la nivelul coloanelor) + 2 statui (la unghiuri, unde aticul fațadei de la *Basilica Ulpia* se întâlnește cu aticurile celor două porticuri); se poate presupune că nu puteau lipsi statui în aceste locuri, pentru considerente estetice; porticul nord-est (fațada spre interior), 21 statui (ce corespund la nivelul coloanelor) + 1 statuie (la unghiul de întâlnire dintre aticul porticului nord-est cu galeria sud-est a Forului lui Traian); porticul sud-vest, simetric cu cel nord-est (fațada spre interior), 21 statui (ce corespund la nivelul coloanelor) + 1 statuie (la unghiul de întâlnire dintre aticul porticului sud-vest cu galeria sud-est a Forului lui Traian); aticul galeriei sud-est (fațada spre interior), 12 statui (ce corespund la nivelul coloanelor) + 8 statui pe aticul intrării monumentale (despre controversata intrare monumentală a acestui For a se vedea comentariile de mai sus) reprezentată pe monedele din timpul lui Traian (pe planul clasic se pot deduce 8 statui de Daci, 4 spre interiorul Forului lui Traian + 4 la exterior).

deasupra fiecărei coloane, așa cum se pot vedea pe restituirile și reconstituirile grafice (fig. 15-16). Dar, în urma elaborării noului plan al Forului lui Traian (fig. 8), ca urmare a recentelor săpături arheologice (a se vedea mai sus), amplasarea numărului de coloane de susținere a porticurilor apar mai multe, și deci numărul statuiilor de Daci este mai mare:

Fațada sud-est de la <i>Basilica Ulpia</i> :	: 16 + 2 statui de Daci (cele presupuse la colțuri, din motive estetice); pentru mai multe detalii vezi și nota 21.
Aticul porticului nord-est (fațada int.)	: 25 statui de Daci + încă 2 statui la colțuri.
Galeria tripartită sud-est (fațada int.)	: 20 de statui la nivelul aticului spre curtea interioară.
Aticul porticului sud-vest (fațada int.)	: 25 statui de Daci + încă 2 statui la colțuri.

Total : 86 + 6 statui de Daci la colțuri, existența lor aici este discutată ca fiind mai puțin probabilă. Deci 86 statui «sigure», iar 92 sunt discutabile.

+ : 5 (sau 7, vezi nota 21) statui de Daci din porfir roșu-vișiniu, găsite până în ziua de azi, care ar provenii tot din Forul lui Traian, din *Porticus Purpuretica*, menționat în Antichitate, spațiu arhitectural care nu a fost încă identificat exact unde se afla (vezi nota 20). Câte statui de Daci ar fi făcut parte în acest portic din porfir roșu nu se știe, și probabil că nu se va ști niciodată; la această sumă se ia în considerație numărul existent de statui de Daci din porfir roșu-vișiniu, care au fost găsite până acum.

Deci un total aproximativ de: : 86 (sau 92) + 5 (sau 7) = 91 (sau 99) de statui de Daci, în Forul lui Traian, unde se presupune amplasamentul lor exact, la nivelul aticelor. Iar restul de statui care au dimensiuni total diferite de cele discutate mai sus, nu pot fi plasate tot în această categorie de «cariatide».

Deci până acum avem un total aproximativ de statui de Daci de 78 + 4 (cele de la unghiuri, discutate mai sus): 78 până la «82» de reprezentări. La acest total ar trebui adăugate și reprezentările de Daci din porfir roșu-vișiniu care se pot presupune că ar fi făcut parte din amintitul *porticus purpuretica* din Forul lui Traian (vezi nota 20); din numărul inițial necunoscut de statui de Daci din porfir roșu-vișiniu au mai rămas 5: două se află la Muzeul Luvru iar celelalte trei se află la Florența (două în parcul Boboli iar cea de a treia la Muzeul *Laboratorio delle pietre dure*); la aceste statui de Daci din porfir roșu-vișiniu trebuie menționate încă două statui de Daci, pierdute sau distruse: fragmentul statuii de Daci din porfir roșu-vișiniu, de la *Laboratorio delle pietre dure*, împreună cu un altul foarte asemănător, se găsea încă cu «Lupoica» de la Galeria *Uffizi*, într-o rezervă, printre materiale brute, în vederea de a fi reutilizate. În ceea ce privește originea sa, putem să ne referim la informația lui Zobi, cum că în 1597, marele Duc *Fernando I*, aduse de la Roma 350 de piese din porfir, fragmente de opere antice, pentru decorarea Capelei Prinților. Cu toate acestea trebuie notat că ieșirile din Roma a materialelor prețioase erau destul de frecvente între mijlocul sec. XVI și până în cel de-al XVIII; mari cantități de porfir și de serpentin sunt menționate în inventarele din anul 1553. Pentru a doua mențiune referitoare la un alt fragment de statuie de Daci, din același material, probabil pierdut, vezi Lucrezia Ungaro, «I Daci dal Foro di Traiano», în catalogul expoziției *I marmi colorati*, 2002, p. 132: «esemplari in porfido... un esemplare di proprietà di un commerciante ma poi smarrito...» (exemplare din porfir ... un exemplar a făcut parte din proprietatea unui comerciant, ca pe urma sa se piardă); Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 681 (nota 117). Deci la acest total (arătat mai sus) de statui de Daci se poate adăuga și cele de porfir: 78 (sau «82») + 5 (sau «7»), statuile de Daci din porfir, pentru un total de 83 (sau «89») de statui de Daci «cariatide». Reamintesc, cifrele-totale puse în paranteză și între ghilimele au fost prezentate în acest mod pentru a sublinia aprecierea ipotetică și variabilă a acestor statui, deci mai puțin sigure decât totalul nepus între ghilimele.

Din alte estimări și variațiuni²², la diferiți autori, în ceea ce privește numărul statuiilor de Daci din Forul lui Traian, reies următoarele:

- pe fațada de la Basilica lui Traian: 15 statui de Daci
- în jurul Forului pe trei laturi, la aticul porticurilor: 60 de statui de Daci
- deci un total de 75 de statui de Daci²³
- după alte ipoteze²⁴ un total de 82 de statui de Daci pentru Forul lui Traian.

Fig. 17. Monedă din perioada lui Traian: fațada, intrarea principală de la Basilica Ulpia¹; după Richard Stoll, *Architektur auf römischen Münzen*, Trier, 2000, p. 43, fig. 65.

În urma reconstituirilor efectuate a monumentelor Forului lui Traian, se poate considera că din numărul total inițial al statuiilor de Daci care își găseau oarecum amplasamentul logic în acest For, precum și din cele care nu intrau în această categorie, multe din ele au fost pierdute, unele au fost distruse, să spunem, în mod natural (cutremure, degradarea forului, etc.), despre altele se poate afirma că au fost efectiv sparte în mod voit²⁵, cum avem destule exemple în acest sens (fig. 18 a-f); de asemenea se poate adăuga și faptul că, alte statui de Daci sunt probabil ignorate, aflându-se actual prin colecții private (nemaivând informații despre ele), sau altele «așteaptă» în continuare săpăturile arheologice pentru a fi scoase la lumina zilei²⁶.

Aceste statui anunțate mai sus la fig. 18, se admite din ce în ce mai mult de a fi susceptibile că au fost sparte în mod deliberat de mâna omului pentru a fi reutilizate, de exemplu, ca material de construcție, la decorare (în cazul statuii de porfir roșu, vezi fig. 18 a), sau ca material în sculptură. Văzute de aproape aceste opere antice par într-adevăr lovite în mod voit de un corp metalic pentru a fi sparte. Acest lucru se vede foarte clar pe capul de Dac păstrat la Muzeul Termelor din Roma (fig. 18 d). El prezintă urme de ciocan și de daltă care se pot remarca foarte bine în zona ochilor,

²² Jutta Pinkerneil, *Studien zu den Trajanischen Dakerdarstellungen*, Freiburg, 1983, p. 217-218, precum și tabloul explicativ de la nota 594 (p. 282); la acest autor estimarea numărului statuiilor de Daci variază în funcție de numărul coloanelor, de la 21 până la 30 pentru fiecare latură a Forului lui Traian.

²³ Lucrezia Ungaro, «I Daci», în *Bulletino della Commissione Archeologica Comunale di Roma*, XCV, 2, 1993, p. 146 și nota 32.

²⁴ Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 687.

²⁵ Vezi mai sus nota 21: informațiile lui Zobi referitoare la distrugerea statuiilor antice pentru a fi reutilizate la diferite construcții și sculpturi contemporane secolelor 16-18. Este de necrezut faptul și paradoxal în același timp, că în plină perioadă a Renașterii (renașterea artei și a culturii antice greco-latine) italiene, precum și în cea a Barocului, distrugerea vestigiilor monumentelor Romei ia o atât de mare amploare încât se ajunge până a se sfârâma pentru a se transforma în var, chiar o parte din vestigiile antice; vezi în acest sens Michael Grant, *Le Forum romain*, p. 188.

²⁶ Încă zone din Forul lui Traian nu au fost săpate arheologic niciodată, cum sunt porțiunile ce se găsesc sub șoselele *Via dei Fori Imperiali* și *Via Alessandrina*.

sprâncenelor, frunții. Este evident, această sculptură era prevăzută pentru a fi sfărâmată, distrusă. Din fericire, această operă a ajuns totuși, în starea care se află, să fie salvată de o mână necunoscută.

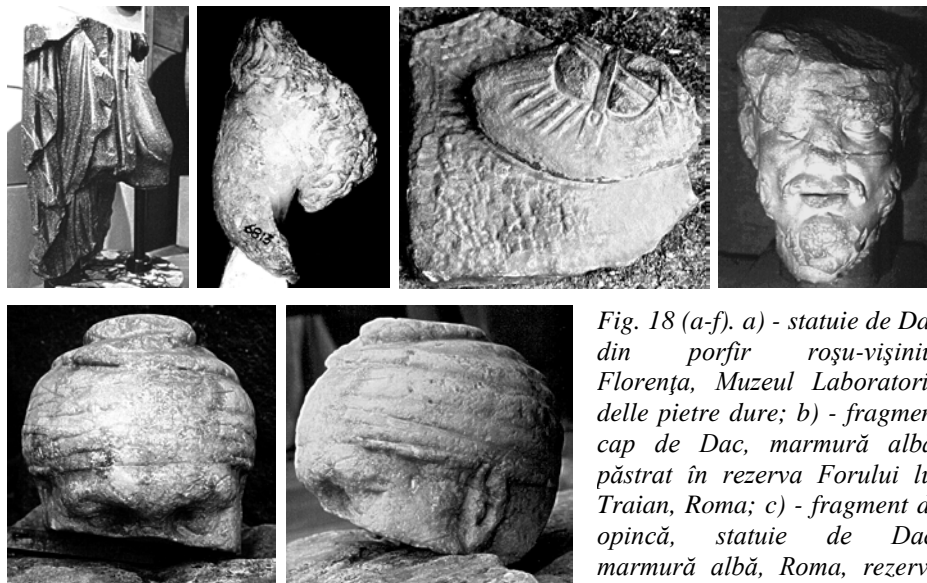

Fig. 18 (a-f). a) - statuie de Dac din porfir roșu-vișiniu, Florența, Muzeul Laboratorio delle pietre dure; b) - fragment cap de Dac, marmură albă, păstrat în rezerva Forului lui Traian, Roma; c) - fragment de opincă, statuie de Dac, marmură albă, Roma, rezerva Forului lui Traian; d) - cap de

Dac, marmură albă, Roma, Muzeul Termelor (la rezervă); e-f) – cap de Dac, marmură albă, Roma, Porticus Octaviae, Fornici del teatro del Marcello (la rezervă).

Dar să revenim din nou la discuția începută mai înainte în legătură cu seria de statui de Daci ale căror dimensiuni diferă față de cele din categoria «cariatidelor». Aceste statui nu pot să facă parte din seria acestora, deoarece nu intră în seria celor cu dimensiuni de 2,60 și 3,00 m, adică spațiului determinat includerii acestora în arhitectura aticului de la *Basilica Ulpia* și aticurilor porticurilor din piața forului, fiind de dimensiuni diferite, precum și din punctul de vedere al esteticului, și deci nu puteau fi puse la rând cu cele din categoria celor care au înălțimile amintite mai sus. Aceste statui de Daci, probabil că au făcut parte din Forul lui Traian, dar amplasarea exactă nu a fost identificată (de exemplu în nișele²⁷ cu statui care apar pe monedele romane cu Forul, din perioada lui Traian, vezi fig. 9). În continuare, putem considera că o parte din această categorie de statui de Daci, care au, cum am spus, dimensiuni și stiluri diferite, au fost realizate în perioade diferite, posterioare celor sculptate în perioada lui Traian pentru forul său, și nu în mod obligatoriu pentru acest amplasament. Nu ar fi prea dificil de imaginat ca statui de Daci să fi fost realizate și pentru «împodobirea» vilelor, în primul rând, pentru împăratul Traian, precum și pentru marile personalități romane. Prezentându-se astfel lucrurile, se poate explica în mod plauzibil această diversitate de dimensiuni și stiluri (epoci diferite) la aceste statui discutate mai sus.

²⁷ Le diversși autori se acceptă prezența Dacilor reprezentați în nișe; vezi A. S. Stefan, *op. cit.*, p. 690, n. 173.

Fig. 19. Figuri de Daci reprezentate pe Columna lui Traian (Roma) și în arta statuară; aceste opere (statui) sunt păstrate: a-b) Florența, Giardino di Boboli; c) Berlin, Staatliche Museen; d-e) Muzeul Vaticanului; f) Madrid, Museo del Prado; g) Muzeul Vaticanului, sala Braccio Nuovo; h) Roma, Museo Canonica; i) Roma, colecția Torlonia.

Pe urmă, nu trebuie să ignorem și statuile de copii de Daci (fete și băieți), o parte găsită în forum, altele nu se știe (se presupune că provin ca și celelalte, tot din Forul lui Traian), și unde erau situate în forum (fig. 20). Astfel, în ceea ce privește multitudinea de statui de Daci din Forul lui Traian, se poate pune în continuare întrebarea: unde erau locurile lor exacte în complexul acestui For?

De asemenea, studiate cu atenție chipurile acestor reprezentări de Daci, observăm că nu sunt redată la fel, în mod stereotip, așa cum sunt de exemplu reprezentate divinitățile antice. Deci, aceste «portrete» au fost luate după viu, după modele reale, cu alte cuvinte Dacii, sau prizonierii Daci au servit de model pentru figurile de pe Columnă și statui (fig. 19).

Subliniem în continuare: aceste opere constituie adevărate lecții de sculptură și reprezentare realistă a unui personaj. Artiștii romani au redat în mod magistral aspectul fizic exterior cât și interiorul psihic al fiecărui Dac.

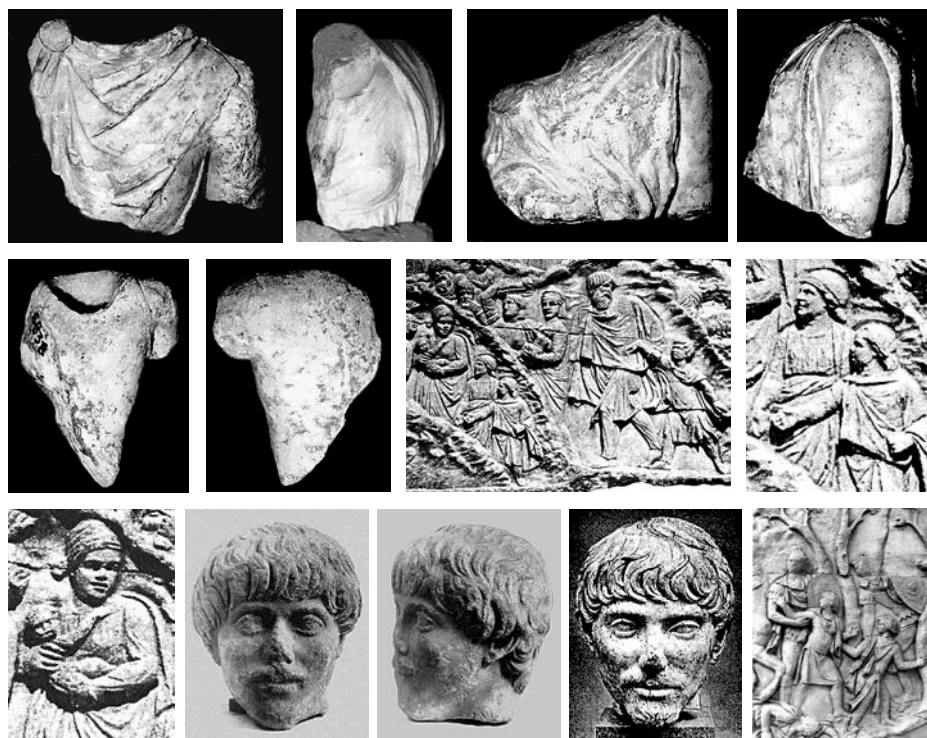

Fig. 20. a-f) Roma, fragmente de statuete de copii de «Barbari» găsite și păstrate în rezervele Forului lui Traian; g-i) Roma, copii de Daci reprezentați în scenele Columnei lui Traian; j-l) capete de copii de «Barbari» păstrate la Muzeul Vaticanului și la New York, Metropolitan Museum; m) Columna lui Traian, copii de Daci din familia regală capturați de soldații romani.

Aceste sculpturi de copii «barbari», găsite în Forul lui Trajan precum și altele a căror proveniență este susceptibilă de a fi tot din acest For, și care după toate probabilitățile reprezintă copii de nobili Daci, din familia regelui Decebal. Poate fi dedus, în mod plauzibil, că aceste reprezentări de copii de «Barbari» propuși ca fiind copii de Daci, nu puteau fi realizate pentru forul lui Traian la Roma decât dacă proveneau din linia regală a lui Decebal. Nu se poate imagina ca Romanii să fi reprezentat copii de Daci, alții decât copii de nobili din familia regelui dac.

În continuare prezint, pe scurt, singurul personaj dac reprezentat în sculptura statuară romană de mai multe ori. Din numărul impresionant de statui de Daci studiate câteva mi-au atras atenția în mod deosebit, pentru marea lor asemănare între ele. Aceste statui de Daci le-am propuse ca reprezentând aceeași persoană, ca fiind, probabil, regele Decebal (fig. 21). Logic, artiștii romani nu puteau să reprezinte în sculptură un Dac oarecare, de mai multe ori, ci o persoană foarte importantă din rândul lor. Nu mai intru în detalii, acest subiect a fost analizat și dezvoltat în lucrări precedente²⁸.

Fig. 21. «Portrete» de nobili Daci propuse ca reprezentând, de fapt, una și aceeași persoană, regele Decebal; a) Roma, Columna lui Traian, «scena» XXIV, bătălia de la Tapae; b) Roma, Muzeul Vaticanului, sala Braccio Nuovo; c) Florența, Giardino di Boboli; d) Florența, Museo dell'Opera di Santa Maria del Fiore.

În concluzie:

Cu ce scop au fost realizate aceste statui de Daci («simplă» propagandă politico-militară)? În Forul lui Traian a fost realizat un adevărat «program» iconografic. De ce Romanii au executat acest program iconografic imens dedicat poporului dac? Este un alt subiect.

Se va încerca a se da răspuns la aceste întrebări într-un articol viitor.

Notăm numai:

Încercând de a justifica numărul impresionant de statui de Daci, realizate de artiștii romani pentru Forul lui Traian, ideea poate fi avansată că aceste sculpturi ar fi, un nobil «omagi» dedicat de către Romani celui mai puternic adversar al lor. Mai multe argumente au fost invocate pentru susținerea acestei afirmații: respectul, chiar admirația, resimțită de Traian în ceea ce privește războinicii Daci, cum atestă de

²⁸ Leonard Velcescu, *Dacii în sculptura romană. Studiu de iconografie antică*, teză de doctorat, în curs de apariție (2008); de același autor, pentru mai multe detalii despre «portretele» lui Decebal, vezi de asemenea articolele, «"Reprezentări" statuare ale regelui Decebal», în *Dava*, nr. 1, octombrie, 2000, pe internet, <http://www.iatp.md/dava> și «Représentations statuariques du roi Décébale», în *SCIVA*, t. 58, 2007.

asemenea numărul mare de legiuni romane compuse numai din soldați daci, precum și aurul dacilor, luat ca pradă de război, care a contribuit în mod esențial la redresarea economică a Imperiului roman.

Acest popor de războinici «redutabili», care, fusese foarte greu învins de Romani, dădu atîția militari de valoare în legiunile Imperiului, nu putea fi ignorat de iconografia antică romană. Dacă se adaugă acestui fapt importanta pradă de război adusă de Romani din Dacia, incomensurabilele bogății care au «salvat» în mod practic Imperiul roman de la dezastru economic, se înțelege pentru ce Romanii au fost atît de «recunoscători» față de cei pe care îi învinseseră. Se poate deci considera că împăratul Traian a dedicat oarecum acest monument important (Forul) de asemenea și Dacilor.

Marea calitate a sculpturilor din perioada lui Traian caracterizează aceste statui de Daci, realizate în momentul când arta «portretistică» romană se găsea în punctul ei culminant, la apogeu, adică imaginea umană a fost transpusă în piatră la un înalt grad artistic.

Aceste studii iconografice au ca rol de a situa mai bine aceste reprezentări de Daci, realizate de artiștii romani, în timpul domniei lui Traian, de a sublinia importanța acestor sculpturi și de a fi studiate la adevărata lor valoare.

DISCUSSION SUR QUELQUES "PROBLÈMES" CONCERNANT LES STATUES DE DACES DU FORUM DE TRAJAN, À ROME

Résumé

Dans cet article l'auteur veut mettre en évidence quelques observations sur les nombreuses statues monumentales de Daces, réalisées par les Romains, sous le règne de l'empereur Trajan (98-117 ap. J.-C.), pour le Forum de Trajan, à Rome. Plus précisément ces sculptures ont été faites à la suite des guerres menées par Trajan contre la Dacie, en 101-102 et 105-106 ap. J.-C.

Cet ensemble de statues posent une série de «problèmes», et l'auteur essaye de répondre à toutes ces questions d'une manière pertinente:

- quelques exemples de statues de Daces réalisées par les artistes romains pour le Forum de Trajan;
- la place exacte et la fonction occupée dans le Forum par ces statues;
- la variété des dimensions de ces sculptures et leurs styles;
- discussions et analyses sur les nouvelles fouilles archéologiques effectuées dans ce Forum, à partir de l'année 1998;
- les différences entre le plan ancien, classique, du Forum de Trajan et le nouveau plan, avec les nouvelles modifications;
- les nouvelles découvertes: trois nouvelles statues de Daces;
- le nombre approximatif de statue de Daces réalisées pour ce Forum;
- les reconstitutions effectuées par les Américains;
- la haute qualité artistique de ces statues pour les «portraits» de Daces;
- l'«identification» du roi des Daces, Décébale dans la statuaire.

Les Romains n'ont jamais réalisé, jusqu'ici, tant de statues de «Barbares». On peut affirmer que, plus que le Gaulois, le Germain, le Parthe, ou autres «Barbares», le Dace eut une place privilégiée dans l'art romain et au cœur de Rome (le Forum de Trajan). Le peuple dace a été, on peut dire, glorifié d'une manière sans précédent par les Romains, au point de donner l'impression d'une «sympathie» ou «admiration» tout à fait à part envers ce peuple.